

Debatt: 1995-05-12 [sida A04]
"Äldres arbetslöshet förlänger krisen"
GUNNAR WETTERBERG

Trots konjunkturuppgång ökar arbetslösheten bland äldre och lågutbildade, skriver Gunnar **Wetterberg**.

Raset i de äldres förvärvsfrekvens hotar att göra den ekonomiska krisen mycket långvarig. Om vi inte lyckas vända fallet i deltagande kan det ta årtal innan de offentliga finanserna repar sig. Det skriver Gunnar **Wetterberg**, direktör i Kommunförbundet. Han påpekar att uppmjukningar i arbetsrätten och kompetensutveckling inte ger jobb åt 60-åringar. Dessa grupper bör i stället få chans att kombinera förtidspension och samhällstjänst. Men den viktigaste stödformen för de äldre är att underlätta egenföretagande.

Visst har svensk ekonomi åtskilliga besvärliga sifferserier att visa upp just nu. Men det är inte kronrasen eller ens budgetunderskottet som är värst. Här är den ruggigaste tabellen: Under 1994 började arbetslösheten minska i alla ålders- och utbildningskategorier - utom för de äldre och de lågutbildade.

Ända fram till lågkonjunkturen var de äldres förvärvsfrekvens en del av den svenska ekonomins styrka. Trots en äldre befolkning än något annat land (delvis en följd av att vi stod utanför kriget) klarade vi en någorlunda hygglig tillväxt - och en unik levnadsstandard för de äldsta.

Det berodde på att både kvinnor och äldre jobbade som ingen annanstans i världen. Vi bekymrade oss över att den faktiska pensionsåldern kröp ner mot 62 år, men vad var det mot bilarbetarna i Belgien, som krigade sig ner till 55?

Försörjningskvoten - förhållandet mellan dem som arbetar och dem som är för unga, gamla eller sjuka - är inte bara demografi. Den är också deltagandet i arbetskraften. Därför klarade den svenska ekonomin sitt åldrande någorlunda hyggligt. 1970- och 1980-talets ekonomiska märkvärdighet är kanske inte den eventuella eftersläpningen i förhållande till omvärlden, utan lika gärna det faktum att den inte blev större.

Därför är de nya siffrorna paradoxala. Egentligen är det nu som åldern håller på att vända till vår fördel. Ur demografisk synvinkel är slaget vid Stalingrad äntligen på väg att ta slut. Sedan 1990 minskar skillnaden i andelen äldre gentemot övriga OECD-länder. Konkurrentländerna är på väg att komma ifatt våra sociala kostnader, även om de kanske aktar sig för att skattefinansiera lika mycket.

Men då slår demografin till på eftersläng. Det är konjunkturedgångens värsta arv, därför att raset i de äldres förvärvsfrekvens hotar att göra den ekonomiska krisen mycket långvarig. Om vi inte lyckas bromsa och vända fallet i deras deltagande, så kan det ta årtal innan de offentliga finanserna repar sig.

Att detta är ett av de offentliga finansernas huvudproblem beror på skillnaden mellan tillväxtens komponenter, ökningen i produktivitet respektive sysselsättning.

Att produktiviteten ökar är livsviktigt för landets konkurrenskraft och ekonomiska uthållighet, men nettoeffekten på den offentliga ekonomin är blygsam. Produktiviteten drar upp

reallönerna i den konkurrensutsatta sektorn och därmed skatteintäkterna. Men lönehöjningarna där slår igenom i socialförsäkringarna med automatik, och de brukar också smitta av sig på de offentliga lönerna med något års fördröjning.

Det är bara sysselsättningen som innebär en omedelbar lindring för de offentliga finanserna. Då ökar skatteintäkterna, men då minskar också de offentliga utgifterna. Naturligtvis för arbetslöshetsförsäkringen och de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna men också de mer svårfångade aspekterna på arbetslösheten, kostnaderna för att människor far illa - och kanske gör illa - när de inte har något arbete att gå till.

Det här förstår de flesta debattörer. Men ändå förs diskussionen som om den i första hand handlade om de unga och om dem som i dag är arbetslösa. Popordet för dagen är kompetensutveckling, och universalmedlet för nyanställningar en uppmjukad arbetsrätt.

Det är ju bara det att detta inte är det enda stora problemet med arbetslösheten just nu. Att arbetslösheten för äldre och lågutbildade ökar, det hänger antagligen delvis samman med den uppmjukning av arbetsrätten vi redan har. Om arbetsgivaren kommer överens med facket kan han få göra avsteg från turordningen när han säger upp anställda.

Det är effekterna av dessa uppgörelser som speglas i den fortsatta uppgången för de äldre. Inte minst de yngsta verkar ha fått ett markant bättre läge sedan konjunkturen började vända, men hur ska kompetensutveckling och mjukare arbetsrätt skaffa jobb åt 60-åringar? Och hur ska vi klara de offentliga finanserna om arbetslösheten drar ner den genomsnittliga pensionsåldern ännu mer?

Det finns inte något enkelt svar. Ytterst handlar det om attityden till de äldre på arbetsmarknaden. Arbetsgivarnas förmåga att ta till vara deras erfarenhet och kompetens, arbetskamraternas beredskap att dra dem med sig i nya projekt och satsningar - men också de äldres beredvillighet att lära sig det nya som krävs för att hänga med. Det är ingen slump att påfrestningen kommer samtidigt med den nya teknologins intåg på bred front - jag har haft kolleger som tagit delpensionen som ursäkt för att slippa PC:n.

Fast attityder löser knappast problemen för dem som redan står i arbetskön. Jag tror man måste inse att det handlar om två problem. Det första är detsamma som för alla arbetslösa: var ska vi hitta de nya jobben? Men vi måste också kunna se det andra i ögonen: hur ska vi undvika att de går ner sig som kanske aldrig får något reguljärt jobb igen, eller i varje fall får vänta mycket länge på det?

Den andra frågan är viktig, därför att sysslolösheten i många fall är ett väl så stort mänskligt, socialt och samhällsekonomiskt problem som själva inkomstbortfallet. Den som känner sig överflödig, honom möter vi ganska snart i sjukvården eller på socialbyrån.

Förtidspension är en av de vanligaste vägarna ut från arbetslivet, inte minst bland de äldre. Men förtidspension innebär ofta påtvingad sysslolöshet. I och för sig kan man försöka bli mer restriktiv med att bevilja förtidspension, och hoppas att det ger många en impuls att själva ta sig tillbaka. Men räcker det?

Borde vi inte börja diskutera möjligheten att kombinera förtidspension med samhällstjänst? När motivet för förtidspension inte i första hand är medicinskt, utan beror på att den sökande tappat fotfästet på arbetsmarknaden, då kanske kombinationen förtidspension och obligatorisk

sysselsättning vore klok. Sysslolösheten skulle inte ta över - samtidigt som ersättningen inte skulle vara arbetsfri. (Den som efter ett tag ändå hittar ett nytt jobb skulle förstås kunna avsäga sig förtidspensionen, om så bara tillfälligt.)

Ett sådant beslut kan försäkringskassorna kanske inte ta på egen hand. Kommunernas socialtjänst och arbetsförmedlingarna måste hjälpa till att få fram arbeten som kan vara vettiga objekt för samhällstjänst. Därmed kommer man in på ett av arbetsmarknadspolitikens knepigaste problem: hur ska man hitta jobb som inte tränger undan reguljär sysselsättning?

I Långtidsutredningen 1995 (SOU 1995:4) var vi skeptiska till allmänna lönesubventioner, men betonade vikten av att göra undantag för utsatta grupper. De äldre hör till dem, men riktade åtgärder för att underlätta deras situation måste antagligen se ganska annorlunda ut än för de unga.

I de ungas fall ordnar man introduktion och praktik för att de ska få den rutin och de kunskaper som de inte har. I de äldres fall är problemet ofta det rakt motsatta: hur ska vi hitta stödformer som tar vara på all den erfarenhet de samlat, till gagn för oss alla?

Kanske måste en av de viktigaste stödformerna för de äldre bli att underlätta egenföretagande. Det finns tecken på att de äldre dominerar bland de nyföretagare som lyckas. Som egna företagare kan de äldre utnyttja sitt yrkeslivs samlade kontakter och kunnande för att skaffa sig påhugg på olika håll, även om ingen uppdragsgivare i förstone har en ordinarie anställning att erbjuda. Tids nog kan fasta jobb växa fram ur konsultandet - men rätt många finner sig också väl till rätta på egen hand, när de väl prövat på det.

När arbetsrätten reformeras måste de äldres förvärvsfrekvens vara en av de viktigaste frågorna. Jag hör till dem som sympatiserar med uppmjukningar för att låta småföretag behålla någon eller ett par nyckelmedarbetare, men när det gäller de äldre är det inte säkert att en ensidig liberalisering skulle hjälpa. Visserligen kan mekaniska kalenderårsregler i las göra att arbetsgivarna drar sig för att nyanställa äldre, men när det gäller avsteg från turordningen är det frågan om det inte vore samhällsekonomiskt motiverat med en skärpning för dem som länge varit anställda.

Det är begripligt att många fackförbund vill hjälpa sina företag att överleva genom avstegen, men risken finns att man framför allt vältrar över kostnader på den offentliga sektorn. Strukturer som innebär att två kan slå den tredje (och fjärde, när man räknar både den uppsagde och det offentliga) är alltid osunda. Kan man hitta en konstruktion som innebär att företagen betalar en del av arbetslöshetskostnaderna för dem som drabbas av avstegen? I så fall skulle ju företag (och fack) också ha ett incitament att hjälpa dem till nya jobb. En annan möjlighet är kanske en engångsavgift för dem som får gå, beräknad med utgångspunkt från lönesumma och anställningsår.

Jag tror att det är en ombalansering av arbetsrätten som vi egentligen skulle behöva. Vi är på väg mot en arbetsmarknad med friare anställningsförhållanden, och det måste vi antagligen bejaka om vi ska utnyttja konjunkturens sysselsättningsmöjligheter fullt ut. Men vi måste undvika att omställningen leder till att en hel generation slås ut i förtid.

En uppmjukning vid nyanställning men ekonomiska styrmedel för att stärka de länge anställdas rätt, det vore en skärpning som skulle göra de äldres utveckling inom företaget mer

lönsam för arbetsgivaren. Kostar det att avskeda, så betalar det sig att utbilda. Den mekanismen måste stärkas om vi ska trygga de äldres fotfäste på arbetsmarknaden.

GUNNAR WETTERBERG

DN 12/5 1995

Debatt: 1995-05-30 [sida A04]

Oseriöst, Wetterberg !

BENGT ASSARSSONMATS JOHANSSON

I en artikel på DN Debatt 12/5 pekar långtidsutredningens huvudsekreterare Gunnar Wetterberg (GW) ut arbetslösheten bland de äldre och lågutbildade som det största problemet i svensk ekonomi. Utgångspunkten för hans analys är ett par tabeller som visar hur arbetslösheten förändras under ett år, 1993-1994.

Att bryta ut två år ur en tidsserie och kalla det för en sifferserie samt dra långtgående slutsatser därur ser vi som oseriöst, speciellt i det här fallet när slutsatserna blir så fel.

Om man vidgar horisonten utöver det senaste året och blickar tillbaka till tidigare konjunkturer så finner man samma fenomen som GW nu så yrvaket observerar, nämligen att arbetslösheten ökar för de äldre trots att den minskar för övriga. Vad GW inte ser är att i en konjunkturuppgång som t ex 1979-1980 och 1984-1985 minskar arbetslösheten hos de yngre (16-54 år) och med cirka ett års fördröjning även hos de äldre. Förhållandet mellan de högutbildade och de lågutbildade uppvisar ett liknande mönster.

Genom att även ta med åren 1990-1992 i GW:s tabell ser man att äldre och lågutbildade inte drabbats hårdare än andra under den senaste lågkonjunkturen. Från sin lägsta nivå under högkonjunkturåret 1990 fyrdubblades arbetslösheten bland de äldsta. För övriga grupper blev dock arbetslösheten fem till sex gånger så stor. På motsvarande sätt förhåller det sig för låg- respektive högutbildade.

På liknande sätt är GW:s beskrivning av de äldres förvärvsfrekvens som ett ras mycket missvisande. I det här sammanhanget är det en jämförelse med andra grupper som är relevant. Mellan 1990 och 1994 har arbetskraftsdeltagandet för de äldre fallit med 3,9 procentenheter, vilket kan jämföras med 4,4 procentenheter för gruppen 25-54 år. Förvärvsfrekvensen uppvisar ett liknande mönster. Den korrekta bilden är således tvärt emot den som GW redovisar.

GW:s slutsatser om arbetsrättens betydelse för arbetslösheten bland de äldre är rena spekulationer.

BENGT ASSARSSON

MATS JOHANSSON

Båda har deltagit i den senaste långtidsutredningen vid finansdepartementet.

Debatt: 1995-06-18 [sida A04]
"Äldres arbetslöshet är ett stort problem"
GUNNAR WETTERBERG

Bengt **Assarsson** och Mats Johansson (DN Debatt 30/5) använder starka ord för att ifrågasätta mitt inlägg om de äldres arbetslöshet (DN Debatt 12/5), men deras siffror är inte lika övertygande. Jag har dessutom inte påstått att de äldres arbetslöshet är "det största problemet i svensk ekonomi", utan "ett av de offentliga finansernas huvudproblem".

Att de äldres arbetslöshet inte ökat lika snabbt som de yngres under konjunkturedgången är ett "goddag, yxskaft". Något annat hade varit uppseendeväckande, givet den arbetsrätt och de turordningsregler vi har. Sak samma gäller de äldres arbetskraftsdeltagande och deras förvärvsfrekvens. Om man till detta lägger att de yngre antagligen i högre grad övergått till studier, så är Assarssons och Johanssons skillnader egentligen bekymmersamt små.

Faran är inte att siffrorna för de äldre skulle vara högre än för andra grupper - av siffrorna i min artikel framgår att det snarast förhåller sig tvärtom. Min oro gällde återhämtningen, och där har vi faktiskt inte fler siffror än för 1993 och 1994. Om arbetslösheten löper större risk att bita sig fast bland de äldre, då har vi ett stort problem.

Assarsson och Johansson hänvisar till tidigare konjunkturuppgångar och påpekar att de äldres arbetslöshet då sjunkit med något års eftersläpning. Med samma hänvisning till tidigare erfarenheter skulle man kunna hävda att arbetslösheten över huvud taget inte är något problem eftersom den under samma uppgångar så småningom föll tillbaka.

Men den fråga som allt fler ställer sig är hur relevanta dessa tidigare erfarenheter är för just den arbetslöshet som dröjer sig kvar. När arbetslösheten når så höga nivåer som den nu gjort, riskerar då inte en del av det konjunktorellt orsakade problemet att bli strukturellt och långvarigt? Och är inte då de äldre en av riskgrupperna?

Assarssons och Johanssons invändningar nyanserar den bild jag gav i mitt första inlägg, men de vederlägger knappast bedömningen att de äldres arbetslöshet är ett problem för den framtida utvecklingen. I sinom tid kan deras förtröstan på tidigare konjunkturmönster visa sig befogad, men risken att de har fel är alltför stor. Hotet om strukturell arbetslöshet skärper kravet på att analysera möjliga motåtgärders för- och nackdelar. Kanske kan oron då visa sig vara en självförstörande profetia.

GUNNAR WETTERBERG

Direktör, Kommunförbundet